

Зачарований принц французької літератури

I

*Немає книжок моральних чи аморальних.
Є книжки добре написані чи погано написані. Ото й усе.*

Оскар Вайлд¹

Серед сум'яття і хаосу цього світу іноді з'являються люди-метеори, які вриваються в земне підсоння нестримним вихором і – миттєво згорають, залишаючи по собі невитравний слід.

До них належить і Реймон Радіге, ставши поруч із такими ж навіки молодими геніями, як Ізидор Дюкасс – граф Лотреамон, зухвалець Артюр Рембо чи неповторний Трістан Корб'єр серед французів, а чи український наш, іще як слід не прочитаний і не оцінений належно, Гнат Михайличенко – автор «Блакитного роману».

Усе життя вмістилося в яких двадцять років: 18.06.1903–12.12.1923.

І простір того дійства не такий уже й широкий – «культурна столиця світу» з її передмістями: Сен-Мор-де-Фоссе, місце появи на світ, і Париж – з його останнім ковтком повітря. І надто коротка програма – всього двадцять літ, а з них лише яка чверть – на дорослішання й на творче горіння.

Попервах було дитинство, таке, як у всіх смертних, але, відай, досить щасливе, чим може похвалитися не кожен. Бо цей *enfant terrible* французької літератури, схоже, зростав у сприятливій творчій атмосфері – серед музики, книжок і картин.

Батько майбутнього письменника Моріс був відомим на той час художником-карикатуристом та ілюстратором. Тож Муза поселилася в їхньому родинному гнізді віддавна, дарма що галасу

¹ З передмови до роману «Портрет Доріана Грея» (пер. Ростислава Доценка).

було тут дещо надміру: семірко дітей, і що не дитя – то характер. Реймон же був особливо меткий і вдатний хлопчина – тягнувся не тільки до літератури, а й до всього забороненого.

Юнака віддають на науку в престижний ліцей Карла Великого, де свого часу навчалися титани – Оноре де Бальзак і Гюстав Доре, а також чимало інших славетних французів: соціаліст Леон Блюм, фізик і математик Нікола-Саді Карно тощо.

Дарма, що Європу накрила Перша світова з її трагічними «верденами» та «соммами», ядучими випарами Іпру: цей період Реймон згодом назве такими собі чотирма роками справжніх канікул. Бо життя триває навіть під канонадами, тим паче для того, хто ще не сповна дозрів до усвідомлення всіх жахів війни. Канікули ж, з усіма їхніми привабами, звісно, тривають не вічно: пора брати від життя усе, що дозволено, – і недозволене теж! 1918-го Реймон полишає навчання й вступає в доросле життя: з чеснотами, що їх стає усе менше, і марнотами, що їх буденність підкидає дедалі настирливіше.

«Я з першої зустрічі, що мовиться, відгадав його зорю, – напише чи не перший портрет свого юного друга й коханця знаменитий Жан Кокто. – А як? Не годен знати... Він був дещо миршавий, блідий, короткозорий, нестрижене волосся спадало йому на комірець і на додачу прикривало мало не пів лиця. Він мружився, неначе засліплений сонцем. Ходив немов підскоком. Це справляло враження, ніби тротуар під ним аж пружиться»¹.

Та на все є свій слухний час: і на розваги та впокорення бунтівливої плоті, і на труд – щоб сплатити власну данину в скарбницю Вічності. Той труд завше потребує і творчої сили, і неабиякої зосередженості, та він не вагався – трудився. Це високо оцінив знаменитий біограф багатьох непересічних французів: «Радіє став самим собою, коли створив, копіюючи "Принцесу Клевську", свій "Бал у графа д'Оржеля"»².

¹ Тут і далі – переклад Володимира Германа, якщо не зазначено інше.

² Андре Моруа, «Від Монтеня до Арагона».

II

*Його романи – таке ж саме виняткове
явище, як і поеми Рембо.
Гарний роман, написаний
у двадцять років, – завжди чудо.*

Андре Моруа¹

Спершу він їх реально проживав, свої романи, – по-юначому рвійно, повнокровно, з насолодою та по-дитячому безсоромно і – дещо невміло, як дочасно дозрілий переросток: досвід бо приходить з роками! Він здобував отой досвід, скурпульозно пізнаючи всі грані тілесного.

Голодні пси фальшивої скромності й критиканства відразу почули гострим нюхом неабияку поживу для себе. Шалена зграя запустила свої хижі ікла в саму душу творця.

«Критики звинувачували його в черствості. А Реймон Радіге просто мав тверде серце. Цей діамант у грудях немов сахався випадкових доторків. Він засвічувався лише від вогню або ж від сяєва інших діамантів. А все решта нехтував» (з «Передмови» Жана Кокто до роману «Бал у графа д'Оржеля», 1924).

Це ж іще не все... У його житті з'явилися спиртне, наркотики, шалена розпуста – і з жінками, і з чоловіками. Предметом його захоплення стає на який десяток з гаком літ старший Жан Кокто, який згодом назвав юнака своїм творчим вчителем. Вони спілкувалися лише на «Ви», виявляючи неабияку взаємну повагу.

Поміж коханок молодого Радіге були: Беатріс Гастінґс – подруга й модель Амедео Модільяні, художниця Ірен Лаґу, актриса Броня Перлмуттер – наречена Реймона і майбутня дружина великого французького режисера Рене Клера...

На вогонь його душі зліталось, мов нічні метелики, чимало знаменитостей. Хтось із них обпалив крильця його жагучою чуттєвістю – а хтось і прихопив із собою іскорку натхнення.

¹ Там само.

Але розвагам – час, а трудам і творчості – піт і дисципліна, гарт і невсипущі дні. 16 років! У такому віці спізнати все й до 18-ти... створити, з власного досвіду, свій перший шедевр, а відтак до 20-ти – уже через труди і дні самозречення – другий! Два романи, два шедеври. Хтось сприйняв це як подвиг юного Дон Жуана, а хтось і позаздрив на те: майже з пелюшок, бач, у класики мітить.

І от – перші голоси захвату. Чи не з легкої руки одного з найвидатніших романістів Франції, нобелівського лауреата Роже Мартена дю Гара рознеслася слава щойно відкритого самородка. Реймона справедливо, тепер, іще за життя, називають «Зачарованим принцом французької літератури».

Серед творчих особистостей лунали переважно захопливі відгуки. Хлопчина ж бо з малоліття був знайомий з багатьма представниками літературного та й на загал культурного французького бомонду – від тих часів, коли розносив по видавцях виконані батьком художні замовлення. Згодом він знався й спілкувався з поетом Андре Сальмоном, дружив з Максом Жакобом, Реверді, Саті... Серед художників у нього також з'явилося чимало друзів: Пікассо, Модільяні, Жан Гюго... Сюрреалісти, авангардисти, кубісти, символісти, імпресіоністи й учасники інших художніх напрямів – кого лиш не назви – були з Радіге в приятельських стосунках. У тому колі й відбулося перше «хрещення» Реймона: за юний вік, талант, напористість і епатаж його приязно називали Месьє Малюк (*Monsieur Bébé*). Найвищу ж оцінку склав «своєму» Малюкові наставник і водночас його послідовник Жан Кокто: «Він повертав молодість замусленим словам. Зішкрябував з них патину штампів. Зцілював уражені за давненою недугою метафори. Він доторкався до них так, як іноді тремтливі руки занурюють у морську глибіню мушлю. Він наче мав на те привілей. Хто б іще міг дозволити собі таке?... Якщо в мені і є бодай дециця прозорливості, то це завдяки Радіге, тому його смерть вкинула мене в безодню розгубленості, і я втратив снагу приборкати мого човна: я не знаю, що робити з власними творами, чим їм зарадити» («Тягар буття», 1947).

Цими словами сказано все!